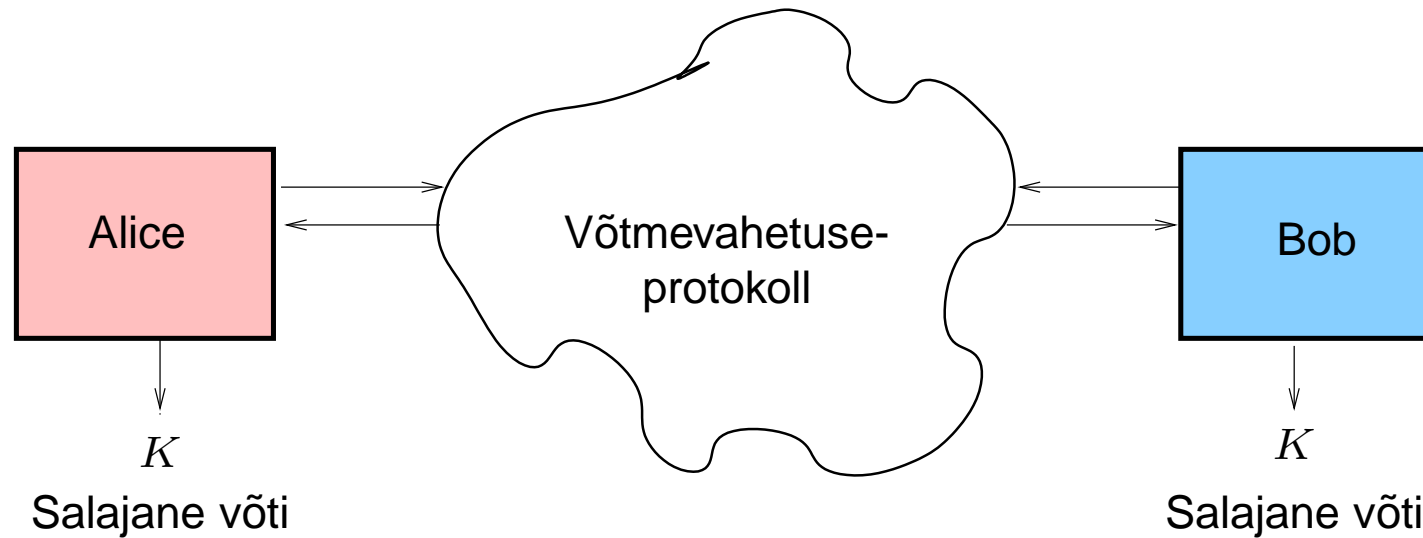

Avaliku võtmega krüptograafia

Ahto Buldas

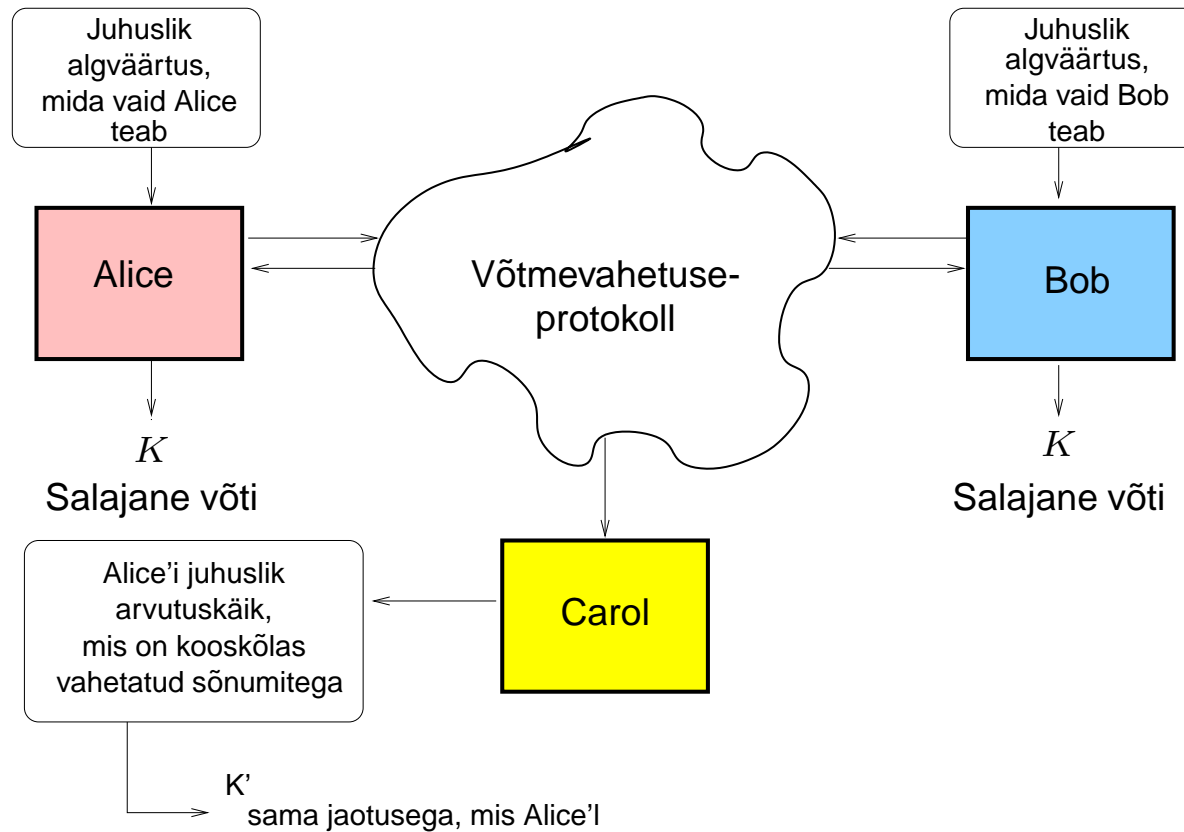
Motiivid

- Salajase võtme vahetus on tülikas!
- Kas ei oleks võimalik salajases võtmes kokku leppida üle avaliku kanali?

Probleem piiramatu vastasega!

- Kui vastane on piiramatu võimsusega, siis sellist protokollit ei leidu!

Probleem piiramatu vastasega!

- Carol suudab leida kõik Alice'i salajase algväärtuse kandidaadid, mis on kooskõlas protokolliga käiguga!
- Seejärel valib Carol neist juhuslikult ühe välja ja arvutab oma võtme K'
- Caroli väljundjaotus on täpselt samasugune, mis Alice'i väljundjaotus!
- Et protokoll on eeldatavasti korrektne, siis suure tõenäosusega on Alice'i ja Bob'i väljund sama.
- Kuid siis on ju umbes sama tõenäosusega Caroli väljund võrdne Bobi väljundiga!
- Järelikult on protokoll piiramatu jõuga Caroli vastu ebaturvaline.

Võtmekehtestusprotokoll: definitsioon

Võtmekehtestusprotokolliks nimetatakse nelikut $(A, K_A; B, K_B)$, kus:

- K_A ja K_B on funktsioonid tüüpi $\Omega \times \{0, 1\}^* \rightarrow \{0, 1\}^m$ ja
- A ja B on funktsioonid tüüpi $\Omega \times \{0, 1\}^* \rightarrow \{0, 1\}^*$ ja $\Omega = \{0, 1\}^k$.

Eeldatakse, et üks kindel bitistring on defineeritud kui STOP sümbol, mis (juhul kui ta esineb funktsioonide A ja B väljundis) indikeerib protokollil lõppu.

Protokoll transkript

Protokoll *transkriptiks* nimetatakse funktsiooni $\Omega^2 \xrightarrow{\mathcal{T}} \{0, 1\}^*$, mis arvutatakse iteratiivselt järgmise skeemi kohaselt:

$$\mathcal{T}_0(\omega_A, \omega_B) = A(\omega_A, \sqcup) \| B(\omega_B, \sqcup)$$

$$\mathcal{T}_1(\omega_A, \omega_B) = A(\omega_A, \mathcal{T}_0(\omega_A, \omega_B)) \| B(\omega_B, \mathcal{T}_0(\omega_A, \omega_B)) \| \mathcal{T}_0(\omega_A, \omega_B)$$

...

$$\mathcal{T}_n(\omega_A, \omega_B) = A(\omega_A, \mathcal{T}_{n-1}(\omega_A, \omega_B)) \| B(\omega_B, \mathcal{T}_{n-1}(\omega_A, \omega_B)) \| \mathcal{T}_{n-1}(\omega_A, \omega_B) .$$

Siin tähendab $\|$ nn. "eraldajatega konkatenatsiooni", st $w_1 \| w_2 = w'_1 \| w'_2$ parajasti siis kui $w_1 = w'_1$ ja $w_2 = w'_2$.

$\mathcal{T}(\omega_A, \omega_B) := \mathcal{T}_n(\omega_A, \omega_B)$, kus n on vähim indeks, mille korral $\mathcal{T}_n$ sisaldab STOP sümbolit, või kui n oli eelnevalt kokku lepitud maksimaalne võimalik raundide arv.

Võtmekehtestusprotokolli modelleerimine

- A ja B genereerivad võtmed $\omega_A \leftarrow \mathcal{U}_k$ ja $\omega_B \leftarrow \mathcal{U}_k$.
- A ja B vahetavad sõnumeid (loovad transkripti) $T = \mathcal{T}(\omega_A, \omega_B)$.
- A ja B leiavad võtmed $k_A = K_A(\omega_A, T)$ ja $k_B = K_B(\omega_B, T)$.

Protokoll on *edukas* kui $k_A = k_B$.

Protokolli *korreksuseks* nim. tõenäosust

$$\gamma(k) = \Pr[\omega_A, \omega_B \leftarrow \mathcal{U}_k, T \leftarrow \mathcal{T}(\omega_A, \omega_B) : K_A(\omega_A, T) = K_B(\omega_B, T)] .$$

Vastase C *edukuseks* nimetatakse tõenäosust:

$$\delta(k) = \Pr[\omega_A, \omega_B \leftarrow \mathcal{U}_k, T \leftarrow \mathcal{T}(\omega_A, \omega_B), k \leftarrow C(T) : k = K_B(\omega_B, T)] .$$

Transkripti omadus: Juhuarvude vahetatavus

Lemma 1 $\mathcal{T}(\omega_A, \omega_B) = \mathcal{T}(\omega'_A, \omega'_B)$ siis ja ainult siis kui $\mathcal{T}_n(\omega_A, \omega_B) = \mathcal{T}_n(\omega'_A, \omega'_B)$ iga n korral, mis ei ületa raundide arvu.

Tõestus. Lemma väide tuleneb otseselt transkripti definitsioonist. $\square$

Juhuarvude vahetatavus II

Lemma 2 Kui $\mathcal{T}(\omega_A, \omega_B) = T = \mathcal{T}(\omega'_A, \omega'_B)$, siis $\mathcal{T}(\omega'_A, \omega_B) = T = \mathcal{T}(\omega_A, \omega'_B)$.

Tõestus. Vastavalt Lemmale 1 ja esimesele eeldusele, saame $A(\omega_A, \square) = A(\omega'_A, \square)$ ja $B(\omega_B, \square) = B(\omega'_B, \square)$, mistõttu

$$\begin{aligned} \mathcal{T}_0(\omega'_A, \omega_B) &= A(\omega'_A, \square) \parallel B(\omega_B, \square) = A(\omega_A, \square) \parallel B(\omega_B, \square) \\ &= T_0 = A(\omega_A, \square) \parallel B(\omega'_B, \square) \\ &= \mathcal{T}_0(\omega_A, \omega'_B) . \end{aligned} \tag{1}$$

Lemma eeldusest tulenevalt $\mathcal{T}_n(\omega_A, \omega_B) = T_n = \mathcal{T}_n(\omega'_A, \omega'_B)$, ja seega

$$\begin{aligned} A(\omega_A, \mathcal{T}_{n-1}(\omega_A, \omega_B)) &= A(\omega'_A, \mathcal{T}_{n-1}(\omega'_A, \omega'_B)) \\ B(\omega_B, \mathcal{T}_{n-1}(\omega_A, \omega_B)) &= B(\omega'_B, \mathcal{T}_{n-1}(\omega'_A, \omega'_B)) \\ \mathcal{T}_{n-1}(\omega_A, \omega_B) &= \mathcal{T}_{n-1}(\omega'_A, \omega'_B) . \end{aligned}$$

Olgu $T_{n-1} = \mathcal{T}_{n-1}(\omega_A, \omega_B)$.

Induktsiooni eeldusest $\mathcal{T}_{n-1}(\omega'_A, \omega_B) = \mathcal{T}_{n-1}(\omega_A, \omega'_B) = T_{n-1}$, saame

$$\begin{aligned}\mathcal{T}_n(\omega'_A, \omega_B) &= A(\omega'_A, \mathcal{T}_{n-1}(\omega'_A, \omega_B)) \parallel B(\omega_B, \mathcal{T}_{n-1}(\omega'_A, \omega_B)) \parallel \mathcal{T}_{n-1}(\omega'_A, \omega_B) \\ &= A(\omega'_A, \mathcal{T}_{n-1}(\omega'_A, \omega'_B)) \parallel B(\omega_B, \mathcal{T}_{n-1}(\omega_A, \omega_B)) \parallel T_{n-1} \\ &= A(\omega_A, \mathcal{T}_{n-1}(\omega_A, \omega_B)) \parallel B(\omega'_B, \mathcal{T}_{n-1}(\omega'_A, \omega'_B)) \parallel T_{n-1} \\ &= A(\omega_A, \mathcal{T}_{n-1}(\omega_A, \omega'_B)) \parallel B(\omega'_B, \mathcal{T}_{n-1}(\omega_A, \omega'_B)) \parallel T_{n-1} \\ &= \mathcal{T}_n(\omega_A, \omega'_B) .\end{aligned}$$

Võrdus $\mathcal{T}_n(\omega'_A, \omega_B) = \mathcal{T}_n(\omega_A, \omega_B) = T_n$ tõestatakse analoogilisel viisil.

□

Juhuarvude sõltumatuse säilivus

Võtmevahetusprotokollis (nagu eelnevalt kirjeldatud) genereeritakse kaks sõltumatut juhuarvu ω_A ja ω_B , ning seejärel transkript T , mis samuti on juhuslik suurus mingi tõenäosusjaotusega hulgal $\{0, 1\}^*$.

Lemma 3 *Olgu T mingi fikseeritud transkript. Olgu $W_T = \mathcal{T}^{-1}(T) = \{(\omega_a, \omega_b) : \mathcal{T}(\omega_a, \omega_b) = T\}$, $W_{T,A} = \{\omega_a : \exists \omega_b \mathcal{T}(\omega_a, \omega_b) = T\}$, ja $W_{T,B} = \{\omega_b : \exists \omega_a \mathcal{T}(\omega_a, \omega_b) = T\}$. Siis*

$$W_T = W_{T,A} \times W_{T,B} .$$

Tõestus. Sisalduvus $W_T \subseteq W_{T,A} \times W_{T,B}$ on ilmne, mistõttu piisab du-aalse sisalduvuse näitamisest. Olgu $(\omega_A, \omega_B) \in W_{T,A} \times W_{T,B}$. Vastavalt definitsioonidele, leiduvad ω'_A ja ω'_B nii et $\mathcal{T}(\omega'_A, \omega_B) = \mathcal{T}(\omega_A, \omega'_B) = T$. Vastavalt Lemmale 2, $\mathcal{T}(\omega_A, \omega_B) = T$ ja seega $(\omega_A, \omega_B) \in W_T$. $\square$

Juhuarvude sõltumatuse säilivus II

Lemma 4 *Olgu $\omega_A, \omega_B \leftarrow \mathcal{U}_k$, $T \leftarrow \mathcal{T}(\omega_A, \omega_B)$ ja $(\omega'_A, \omega'_B) \leftarrow \mathcal{T}^{-1}(T)$, st paar (ω'_A, ω'_B) on ühtlaselt valitud kõigi arvupaaride hulgast, mis on kooskõlas transkriptiga T (mis ise on genereeritud tavalisel viisil). Olgu $\omega''_A \leftarrow W_{T,A}$ ja $\omega''_B \leftarrow W_{T,B}$ (ühtlase jaotusega). Siis $\langle \omega_A, \omega_B, T \rangle$, $\langle \omega'_A, \omega'_B, T \rangle$ ja $\langle \omega''_A, \omega''_B, T \rangle$ on identsed jaotused.*

Tõestus. Vastavalt Lemmale 3 on $\mathcal{T}(\omega''_A, \omega''_B) = T$ ja (ω''_A, ω''_B) ühtlaselt valitud hulgast $\mathcal{T}^{-1}(T)$. Kuna valik toimus sõltumatult (ω'_A, ω'_B) valikust, siis on jaotused $\langle \omega''_A, \omega''_B \rangle$ ja $\langle \omega'_A, \omega'_B \rangle$ identsed.

Kõigis kolmes jaotuses on T -komponent üheselt määratud kahe esimese komponendiga, siis piisab kui tõestame $\langle \omega_A, \omega_B \rangle$ ja $\langle \omega'_A, \omega'_B \rangle$ identsuse.

Selleks valime mingid $\omega_A^0, \omega_B^0 \in \{0, 1\}^k$ ja kasutame valemit:

$$\Pr[\omega'_A = \omega_A^0, \omega'_B = \omega_B^0] = \sum_T \Pr[\mathcal{T}(\omega_A, \omega_B) = T] \Pr[\omega'_A = \omega_A^0, \omega'_B = \omega_B^0 | T], \quad (2)$$

kus viimane tinglik tõenäosus avaldub järgmiselt:

$$\Pr[\omega'_A = \omega_A^0, \omega'_B = \omega_B^0 | T] = \begin{cases} \frac{1}{|\mathcal{T}^{-1}(T)|}, & \text{kui } \mathcal{T}(\omega_A^0, \omega_B^0) = T; \\ 0, & \text{kui } \mathcal{T}(\omega_A^0, \omega_B^0) \neq T \end{cases}. \quad (3)$$

Arvestades, et (ω_A, ω_B) jaotus hulgal $\{0, 1\}^{2k}$ on ühtlane, saame valemis (2) esimese tõenäosuse väärtuseks $\Pr[\mathcal{T}(\omega_A, \omega_B) = T] = |\mathcal{T}^{-1}(T)| \cdot 2^{-2k}$. Arvutades summa, saame $\Pr[\omega'_A = \omega_A^0, \omega'_B = \omega_B^0] = 2^{-2k}$, mis langeb kokku tõenäosuse $\Pr[\omega_A = \omega_A^0, \omega_B = \omega_B^0]$ väärtusega. Seega on jaotused $\langle \omega_A, \omega_B \rangle$ ja $\langle \omega'_A, \omega'_B \rangle$ tõepoolest identsed. $\square$

Alice'i ja Caroli jaotuste identsus

Lemma 5 Olgu $\omega_A, \omega_B \leftarrow \mathcal{U}_k$, $T \leftarrow \mathcal{T}(\omega_A, \omega_B)$ ja $(\omega'_A, \omega'_B) \leftarrow \mathcal{T}^{-1}(T)$. Siis jaotused $\langle \omega_A, \omega_B, T \rangle$ ja $\langle \omega'_A, \omega_B, T \rangle$ on identsed.

Tõestus. Asendame esimese jaotuse vastavalt Lemmale 4 jaotusega, kus $\omega_A \leftarrow W_{T,A}$ ja $\omega_B \leftarrow W_{T,B}$ on ühtlaselt (ja sõltumatult) valitud). Vastavalt Lemmale 4 võib ka teise jaotuse asendada kahe sõltumatu (ja ühtlase) valikuga $\omega'_A \leftarrow W_{T,A}$ ja $\omega'_B \leftarrow W_{T,B}$, kus T on sama, mis esimese jaotuse juures, st $T \leftarrow \mathcal{T}(\mathcal{U}_k, \mathcal{U}_k)$.

Eeldusel, et T on fikseeritud, on ka suurused ω'_A ja ω_B sõltumatud ja

seega (kasutades tähistust $p(T) = \Pr[\mathcal{T}(\mathcal{U}_k, \mathcal{U}_k) = T]$):

$$\begin{aligned}\Pr[\omega'_A = \omega_A^0, \omega_B = \omega_B^0] &= \sum_T p(T) \cdot \Pr[\omega'_A = \omega_A^0 \mid T] \cdot \Pr[\omega_B = \omega_B^0 \mid T] \\ &= \sum_T p(T) \cdot \Pr[\omega_A = \omega_A^0 \mid T] \cdot \Pr[\omega_B = \omega_B^0 \mid T] \\ &= \Pr[\omega_A = \omega_A^0, \omega_B = \omega_B^0] .\end{aligned}$$

□

Ebaturvalisus piiramatu vastase vastu

Teoreem 1 *Igale võtmekehtestusprotokollile $(A, K_A; B, K_B)$ korrektsusega $\gamma(k)$ leidub (piiramatu) vastane C edukusega $\delta(k) \geq \gamma(k)$.*

Tõestus. Võtmevahetusprotokolli tavalises mudelis genereeritakse esmalt juhuarvud (ω_A, ω_B) , misjärel genereeritakse transkript $T = \mathcal{T}(\omega_A, \omega_B)$ ja osapooled A ja B arvutavad k_A ja k_B . Vastavalt Lemmale 4 saab aga sama jaotuse kui esmalt genereerida transkript $T = \mathcal{T}(\mathcal{U}_k, \mathcal{U}_k)$ ja seejärel sõltumatult juhuarvud $\omega_A \leftarrow W_{T,A}$ ja $\omega_B \leftarrow W_{T,B}$.

Vastane C töötab sisendi T korral järgmiselt: (1) genereerib $\omega'_A \leftarrow W_{T,A}$ (piiramatule vastasele igati jõukohane!) ja (2) arvutab $k'_A = K_A(\omega'_A, T)$.

Vastavalt Lemmale 5 on $\langle \omega_A, \omega_B, T \rangle$ sama jaotusega, mis $\langle \omega'_A, \omega_B, T \rangle$. Seega on sündmused $k_A = k_B$ ja $k'_A = k_B$ võrdtõenäosed ($\gamma(k)$). Järelikult arvab C võtme k_B tõenäosusega vähemalt $\gamma(k)$. $\square$

Lisamärkus protokoli käsitluse kohta

Vaadates tagasi Teoreemi 1 tõestusele, märkame et selle suhteliselt intuitiivse väite tõestus osutus võrdlemisi keeruliseks – oli vaja tõestada koguni viis tehnilist lemmat. Paratamatult tekib siin küsimus: kas kuidagi lihtsamalt ei saa? Üks keerukuse põhjusi on kahtlemata transkripti $\mathcal{T}$ iteratiivne definitsioon. Esimene mõte lihtsustusest võikski seostuda küsimusega, kas toodud aruteludes on tingimata vaja tunda funktsiooni $\mathcal{T}$ "siseehitust", või ehk kehtib toodud arutelu ka siis kui $\mathcal{T}$ on suvaline funktsioon?

Näitamaks et see nii ei ole, piisab kui defineerida $\mathcal{T}(\omega_A, \omega_B) = \omega_A \oplus \omega_B$, st transkript saadakse juhuarvude bitikaupa liitmise teel mooduliga kaks, ja võtmete arvutamise funktsioonid defineerida järgmiselt:

$$k_A = K_A(\omega_A, T) = \omega_A \parallel \omega_A \oplus T, \text{ ja } k_B = K_B(\omega_B, T) = \omega_B \oplus T \parallel \omega_B .$$

Ühelt poolt, $k_A = k_B$ tõenäosusega 1. Teiselt poolt aga on vastasele teada ainult summa $\omega_A \oplus \omega_B$, milles ei sisaldu infot ω_B kohta. Seega ei saa vastase edukus olla suurem kui 2^{-k} , mis tuleneb tähelepanekust, et võimalikke ω_B väärtusi on 2^k .

Toodud näitest järeldub (lisaks sellele, et transkripti "siseehitus" on oluline), et ei leidu protokoll, mille transkript sisaldaks täieliku informatsiooni $\omega_A \oplus \omega_B$ kohta, kuid mitte mingit informatsiooni juhuarvude ω_A ja ω_B kohta. Sellise protokoll olemasolust järelduks ka piiramatult vastase suhtes turvalise * võtmekehtestusprotokoll olemasolu, mille me aga ülaltoodud aruteluga välistasime.

*Käesoleva kirjutise kontekstis.

Loogilise konjunktsiooni arvutamine

Oletame, et A valib ühe biti $a \in \{0, 1\}$ ja B ühe biti $b \in \{0, 1\}$. Valikud toimugu mingite sõltumatute tõenäosusjaotuste $\mathcal{D}_A$ ja $\mathcal{D}_B$ järgi. Nad soovivad arvutada loogilist konjunktsiooni (korrutist) $a \cdot b$, kusjuures sellisel viisil, et partner ei saaks teada muud informatsiooni kui see, mis järeldub korrutisest $a \cdot b$ ja omaenda bitist. Näiteks kui $a = 1$, siis $a \cdot b$ järgi saab A muidugi tuletada partneri biti b , kuid kui $a = 0$, siis $a \cdot b$ ei anna A -le mingit teavet b kohta. Oluline on koostada protokoll nii, et kui $a = 0$ siis ka transkripti T teadmine ei anna midagi b tuletamiseks.

Arvutustes võib kumbki pool kasutada juhuarve, mis ei ole partnerile teada. Eeldame, et $\omega'_A \leftarrow \{0, 1\}^{k-1}$ on A juhuarv ja $\omega'_B \leftarrow \{0, 1\}^{k-1}$ on B juhuarv. Kooskõla saavutamiseks eelnevalt kasutatud tähistustega olgu

$\omega_A = a \parallel \omega'_A$ ja $\omega_B = b \parallel \omega'_B$. Märgime, et ω_A ja ω_B ei tarvitse olla ühtlase jaotusega.

Eeldame, et protokoll on korrektne, st

$$K_A(a \parallel \omega'_A; \mathcal{T}(a \parallel \omega'_A; b \parallel \omega'_B)) = a \cdot b = K_B(b \parallel \omega'_B; \mathcal{T}(a \parallel \omega'_A; b \parallel \omega'_B)) . \quad (4)$$

Ütleme, et juhuarvupaar (ω'_A, ω'_B) on *hea B* suhtes, kui ta ei võimalda *A*-l (tingimusel $a = 0$) välja arvutada *B* bitti b , st leiduvad $\omega'_{0,B}$ ja $\omega'_{1,B}$, nii et

$$\begin{aligned} \mathcal{T}(0 \parallel \omega'_A; 1 \parallel \omega'_{1,B}) &= \mathcal{T}(0 \parallel \omega'_A; 0 \parallel \omega'_B) \\ \mathcal{T}(0 \parallel \omega'_A; 0 \parallel \omega'_{0,B}) &= \mathcal{T}(0 \parallel \omega'_A; 1 \parallel \omega'_B) . \end{aligned}$$

Analoogiliselt, paari (ω'_A, ω'_B) nimetatakse *heaks A* suhtes, kui leiduvad $\omega'_{0,A}$ ja $\omega'_{1,A}$, nii et:

$$\begin{aligned} \mathcal{T}(1 \parallel \omega'_{1,A}; 0 \parallel \omega'_B) &= \mathcal{T}(0 \parallel \omega'_A; 0 \parallel \omega'_B) \\ \mathcal{T}(0 \parallel \omega'_{0,A}; 0 \parallel \omega'_B) &= \mathcal{T}(1 \parallel \omega'_A; 0 \parallel \omega'_B) . \end{aligned}$$

Vahetatavuse omadusest saame, et $\mathcal{T}(0\|\omega'_A; 1\|\omega'_{1,B}) = \mathcal{T}(1\|\omega'_{1,A}; 1\|\omega'_{1,B})$, millest korrektsuse tingimuse tõttu:

$$1 \cdot 1 = K_B(\mathcal{T}(1\|\omega'_{1,A}; 1\|\omega'_{1,B}); 1\|\omega'_{1,B}) = K_B(\mathcal{T}(0\|\omega'_A; 1\|\omega'_{1,B}); 1\|\omega'_{1,B}) = 0 \cdot 1 .$$

Saime vastuolu, mistõttu võime järeldada, et ükski juhuarvude paar ei saa olla korraga hea mõlema osapoole suhtes. Seega oleme tõestanud järgmise teoreemi:

Teoreem 2 *Ei leidu loogilist konjunktsiooni arvutavat protokollit, mis oleks turvaline piiramatu (passiivse) vastase suhtes.*

Piiratud arvutusjõuga vastased.

- *Turingi masin* – arvuti matemaatiline mudel, millel on sisendolek (lint), programm (käskude jada), ja väljundolek (lint)
- *Turingi masina peatumine* – arvutuskäik defineeritakse kui teatud olekute jada, milles naaberolekud on omavahel kindlal viisil seotud ja mis lõpeb teatud liiki olekuga (stop!)
- *Arvutusaeg* – peatumisele eelnenud olekute arv. Arvutusaega (kindla programmi korral) esitatakse kui funktsiooni $T(n)$ sisendoleku mahust n (bitti)

O-tähistused

Def. Kirjutame $f(n) = O(g(n))$, kui leiduvad $c \in \mathbb{R}$ ja $n_0 \in \mathbb{N}$, nii et iga $n \leq n_0$ korral:

$$f(n) \leq c \cdot g(n) .$$

Def. Kirjutame $f(n) = \Omega(g(n))$, kui $g(n) = O(f(n))$.

Def. Kirjutame $f(n) = \Theta(g(n))$, kui $f(n) = O(g(n))$ ja $f(n) = \Omega(g(n))$.

Def. Kirjutame $f(n) = o(g(n))$, kui $\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{f(n)}{g(n)} = 0$.

Def. Kirjutame $f(n) = \omega(g(n))$, kui $g(n) = o(f(n))$.

Polünomiaalne aeg ja efektiivsed arvutused

Kui Turingi masina M arvutusaeg on $T(n) = n^{O(1)}$, siis ütleme, et M töötab *polünomiaalses ajas*.

- NB! $T(n)$ on *maksimaalne* arvutusaeg antud sisendi pikkuse n korral!
- Arvutus on *efektiivne* (kokkuleppeliselt), kui ta toimub polünomiaalses ajas.

Ühesuunalised funktsioonid

Funktsiooni $f: \{0, 1\}^* \rightarrow \{0, 1\}^*$ nimetatakse *ühesuunaliseks*, kui:

- leidub polünoomiaalses ajas töötav Turingi masin M , nii et $f(x) \leftarrow M(x)$ iga $x \in \{0, 1\}^*$ korral.

- iga efektiivse vastase (Turingi masina) A korral on:

$$\Pr[x \leftarrow \{0, 1\}^k, x' \leftarrow A(f(x)): f(x') = f(x)] = k^{-\omega(1)},$$

st pööramine õnnestub kaduvväikese tõenäosusega.

Näide: Kas nullfunktsioon $f(x) \equiv 0$ on ühesuunaline?

Diskreetne eksponentfunktsioon

Kui p on suur algarv ja α on primitiivne element korpuses $\mathbb{Z}_p$, siis funktsioon

$$f_{\alpha,p}(x) = \alpha^x \pmod{p}$$

usutakse olevat ühesuunaline.

Diffie-Hellmani võtmevahetus

1976 – Diffie ja Hellman pakkusid välja järgmise ühesuunalisel funktsioonil põhineva võtmekehtestusprotokolli:

- Valitakse suur algarv p ja primitiivne element α .
- Kasutajad A ja B genereerivad salajased võtmed $\omega_A \leftarrow \{1, \dots, p - 1\}$ ja $\omega_B \leftarrow \{1, \dots, p - 1\}$.
- Kasutaja A arvutab $y_A = \alpha^{\omega_A} \pmod p$ ja saadab y_A kasutajale B .
- Kasutaja B arvutab $y_B = \alpha^{\omega_B} \pmod p$ ja saadab y_B kasutajale A .
- Kasutaja A arvutab $k_A = y_B^{\omega_A} \pmod p = \alpha^{\omega_A \omega_B} \pmod p$.
- Kasutaja B arvutab $k_B = y_A^{\omega_B} \pmod p = \alpha^{\omega_B \omega_A} \pmod p = k_A$.

RSA krüptosüsteem

- **Võtme genereerimine.** Leitakse kaks suurt algarvu p ja q ja leitakse $n = p \cdot q$. Leitakse e ja d , nii et $e \cdot d \equiv 1 \pmod{\varphi(n)}$. Siis (n, e) on avalik võti ja (n, d) salajane võti. NB! $\varphi(n) = (p - 1)(q - 1)$.
- **Krüpteerimine.** $y = E_{n,e}(x) = x^e \pmod{n}$
- **Dekrüpteerimine.** $D_{n,d}(y) = y^d \pmod{n} = x$

Küsimused:

- Kas E ja D on efektiivselt arvutatavad?
- Miks $D_{n,d}(E_{n,e}(x)) = x$?
- Kuidas saada suuri algarve?

Astendamisalgoritm

Selleks, et arvutada $x^e \pmod n$, esitame astendaja kahendsüsteemis:

$$e = e_m \cdot 2^m + e_{m-1} \cdot 2^{m-1} + \dots + e_1 \cdot 2^1 + e_0 \cdot 2^0 ,$$

kus $e_m, \dots, e_0 \in \{0, 1\}$. Seejärel kasutame valemit:

$$\begin{aligned} x^{e_m \cdot 2^m + \dots + e_0 \cdot 2^0} &= x^{e_m \cdot 2^m} \cdot x^{e_{m-1} \cdot 2^{m-1}} \cdot \dots \cdot x^{e_0 \cdot 2^0} \\ &= \left(x^{2^m}\right)^{e_m} \cdot \left(x^{2^{m-1}}\right)^{e_{m-1}} \cdot \dots \cdot \left(x^{2^0}\right)^{e_0} . \end{aligned}$$

Hüperastmed $x^{2^0}, \dots, x^{2^m}$ arvutame skeemi $x^{2^k} = \left(x^{2^{k-1}}\right)^2$ järgi.

Euleri teoreem

Teoreem (Euler). Kui $(x, n) = 1$, siis $x^{\varphi(n)} \equiv 1 \pmod{n}$, iga n ja iga x korral.

- Euleri teoreemi tõestuseks teeme kõrvalepõike üldisesse rühmateooriasse.
- Euleri teoreemi kasutades näitame, et kui avatekst x on pööratav mooduli n järgi, st $(x, n) = 1$, siis

$$(x^e)^d = x^{e \cdot d} = x^{1+k \cdot \varphi(n)} = x \cdot (x^{\varphi(n)})^k \equiv x \cdot 1^k \equiv x \pmod{n} .$$

- Näitamaks, et RSA krüptosüsteem on korrektne ka mittepööratavate x -de korral on samuti vaja üldisi algebratulemusi – nn. Hiina jäägiteoreemi (tõestame hiljem)

Rühma mõiste

Rühm G on hulk, millel on defineeritud üks binaarne operatsioon $\cdot$, mis on:

- **Assotsiatiivne**: $a \cdot (b \cdot c) = (a \cdot b) \cdot c$
- **Ühikelemendiga**: Leidub $e \in G$, nii et $x \cdot e = e \cdot x = x$ iga $x \in G$ korral
- **Pööratav**: Igal elemendil $a \in G$ on pöördelement $b \in G$, nii et $a \cdot b = e$. Tähistame $b = a^{-1}$.

Näited:

- $(\mathbb{Z}, +)$
- $(\mathbb{Z}_n, +)$, st mooduliga liitmine
- $(\mathbb{Z}_n^*, \cdot)$, st mooduliga korrutamine

Alamrühmad

Rühma $(G, \cdot)$ *alamrühmaks* nimetatakse alamhulka $H \subseteq G$, mis ise on rühm korrutustehte $\cdot$ suhtes.

Näiteks täisarvude aditiivses rühmas $(\mathbb{Z}, +)$ on kõigi paarisarvude hulk $2\mathbb{Z} = \{\dots, -4, -2, 0, 2, 4, \dots\}$ alamrühm.

Selleks, et mingi alamhulk H oleks alamrühm, on tarvilik ja piisav, et H oleks kinnine korrutamise ja pöördelemendi võtmise suhtes.

Pöördelemendi nõue on oluline, sest näiteks rühmas $(\mathbb{Z}, +)$ on hulk $\mathbb{N} = \{0, 1, 2, \dots\}$ küll kinnine tehte $+$ suhtes, kuid ise ta rühma ei moodusta. Selgub, et lõplike rühmade korral ei ole sellised kontranäited võimalikud:

Ülesanne. Tõesta, et lõpliku rühma $(G, \cdot)$ alamhulk H on alamrühm parajasti siis kui H on kinnine tehte $\cdot$ suhtes.

Elemendi järk rühmas

Eelnevast on selge, et kui G on lõplik rühm ja $g \in G$, siis astmete hulk $H = \{g, g^2, g^3, \dots\}$ on alamrühm. See tuleneb otseselt hulga H kinnisusest korrutamise suhtes.

Et iga alamrühm sisaldab ühikelementi, siis järelikult ka $1 \in H$. Olgu k minimaalne selline astendaja, mille korral $g^k = 1$. Siit järeldub, et $|H| = k$, sest astmed $g, g^2, \dots, g^k$ on erinevad ja kui $\ell > k$, siis $g^\ell = g^{\ell \bmod k}$.

Rühma H tähistatakse $\langle g \rangle$ ja tema elementide arvu $|\langle g \rangle|$ nimetatakse elemendi g *järguks*.

Järeldus. Kui G on lõplik rühm ja $g \in G$, siis $g^{|\langle g \rangle|} = 1$.

Lagrange'i teoreem

Teoreem (Lagrange). Lõpliku rühma G elementide arv jagub iga alamrühma $H \subseteq G$ elementide arvuga.

Tõestus. Olgu $H = \{h_1, \dots, h_m\}$ ja $g \notin H$ mingi hulka H mittekuuluv rühma G element. Moodustame hulga $gH = \{gh_1, \dots, gh_m\}$, mille kõik elemendid on erinevad, sest eeldusest $gh_i = gh_j$ järelduks $h_i = g^{-1}gh_i = g^{-1}gh_j = h_j$. Seega $|H| = |gH|$.

Hulgad H ja gH on ühisosata ($H \cap gH = \emptyset$), sest muidu $gh_i = h_j$ mingi $i, j \in \{1, \dots, m\}$ korral ja seega $g = gh_i h_i^{-1} = h_j h_i^{-1} \in H$, mis on eeldusega $g \notin H$ vastuolus.

Kui $G = H \cup gH$, siis on rühmas G järelikult $2 | H |$ elementi ja väide kehtiks.

Olgu g_2 element, mis ei kuulu hulka $H \cup gH$. Moodustame hulga $g_2H = \{g_2h_1, \dots, g_2h_m\}$. Selge, et $|H| = |g_2H|$ ja $g_2H \cap H = \emptyset$.

Näitame, et ka $gH \cap g_2H = \emptyset$. Kui viimane hulk ei oleks tühi, siis $gh_i = g_2h_j$ mingite $i, j \in \{1, \dots, m\}$ korral. Siis aga oleks $g_2 = g(h_i h_j^{-1}) \in gH$, mis on eeldusega $g_2 \notin H \cup gH$ vastuolus. Seega on hulgad H , gH ja g_2H ühisosata ja võrdse võimsusega.

Kui nüüd $G = H \cup gH \cup g_2H$, siis oleks $|G| = 3 |H|$ ja väide kehtiks.

Nii edasi arutledes jõuamegi järeldusele, et G on tükeldatav võrdse suurusega $|H|$ tükkeks, mistõttu teoreemi väide kehtib. $\square$

Euleri teoreemi tõestus

Euleri teoreemi tõestuseks piisab, kui panna tähele, et hulk

$$\mathbb{Z}_n^* = \{a \in \{1, \dots, n-1\} : (a, n) = 1\}$$

on rühm, milles on $\phi(n)$ elementi. Seega leidub k , nii et $\phi(n) = |\langle a \rangle| \cdot k$.
Seega,

$$a^{\phi(n)} = a^{|\langle a \rangle| \cdot k} = \left(a^{|\langle a \rangle|}\right)^k \equiv 1^k \equiv 1 \pmod{n}.$$

Algarvude leidmine: Fermat' teoreem

Teoreem (Fermat'). Kui p on algarv, siis $b^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$ iga $0 < b < p$ korral. (Otsene järeldus Euleri teoreemist!)

Fermat' test (Kas n on algarv?): Genereerime $b \leftarrow \{1, \dots, n-1\}$ ja arvutame $c = b^{n-1} \pmod{n}$.

- Kui $c \neq 1$, siis Fermat' teoreemi tõttu n *ei ole algarv!*
- Kui $c = 1$, siis kordame testi.
- Kui testi on korratud k korda, siis lõpetame ja kuulutame n -i algarvuks!

Küsimus: Kui usaldatav on Fermat' test?

Pseudoalgarvud baasil b

Olgu $0 < b < n$ ja $b^{n-1} \equiv 1 \pmod{n}$. Siis öeldakse, et n on *pseudoalgarv baasil b* .

Olgu $H_n = \{b : b \in \mathbb{Z}_n^*, b^{n-1} \equiv 1 \pmod{n}\}$, st H_n on kõigi pööratavate baaside hulk $\mathbb{Z}_n$ -s, mille suhtes n on pseudoalgarv.

Teoreem. Hulk H_n on alamrühm multiplikatiivses rühmas $G = \mathbb{Z}_n^*$.

Tõestus. Kui $b_1, b_2 \in H_n$, siis $(b_1 \cdot b_2)^{n-1} \equiv b_1^{n-1} \cdot b_2^{n-1} \equiv 1 \pmod{n}$, millest järeljub $b_1 \cdot b_2 \in H_n$. $\square$

Def. Kui n on kordarv ja $H_n = \mathbb{Z}_n^*$, siis n on *Carmichaeli arv*. (Vähim Carmichaeli arv on 561).

Fermat' testi usaldatavus (I)

Teoreem. Kui n on kordarv ja ei ole Carmichaeli arv, siis

$$|H_n| \leq \frac{1}{2} |\mathbb{Z}_n^*| = \frac{\varphi(n)}{2} .$$

Tõestus. Carmichaeli arvude definitsiooni järgi $H_n \neq \mathbb{Z}_n^*$, millest järeldub $\frac{|\mathbb{Z}_n^*|}{|H_n|} > 1$. Et aga Lagrange'i teoreemi järgi on vaadeldud suhe täisarvuline, siis järelikult

$$\frac{|\mathbb{Z}_n^*|}{|H_n|} \geq 2 ,$$

mis tõestabki teoreemi väite. $\square$

Järeldus. Kui kordarv n ei ole Carmichaeli arv, siis (ühekordne) Fermat' test eksib tõenäosusega $\leq \frac{1}{2}$ ja k -kordne tõenäosusega $\leq \frac{1}{2^k}$.

Fermat' testi usaldatavus (II)

Teoreem (Alford, Granville, Pomerance; 1994) Olgu $C(n)$ Carmichaeli arvude arv vahemikus $[0...n]$, siis $C(n) > n^{2/7}$. Järelikult on olemas lõpmatu arv Carmichaeli arve.

Järeldus: Fermat' test ei ole täiesti usaldatav ka väga suurte arvude korral.

Õnneks on olemas algarvutestid, mis töötavad ka Carmichaeli arvude korral.

Miller-Rabini test (Kas n on algarv?)

- Vali juhuslikult $a \leftarrow \{1, \dots, n - 1\}$.
- Kui $(a, n) \neq 1$, siis n on *kordarv*.
- Olgu $n - 1 = 2^k \cdot m$, kus m on paaritu.
- Kui $a^m \pmod n = 1$ siis väljasta *algarv*.
- Kui $a^{m \cdot 2^i} \equiv -1 \pmod n$ mingi $i = 0 \dots k - 1$ korral, siis *algarv*.
- Muidu väljasta *kordarv*.

Teoreem. Kui n on algarv, siis Miller-Rabini test väljastab *algarv*.
Kui n on kordarv, siis test väljastab *kordarv* tõenäosusega $\geq \frac{1}{2}$.

Hiina jäägiteoreem

Teoreem. Kui $n_1, n_2 \in \mathbb{N}$ ja $(n_1, n_2) = 1$, siis $\mathbb{Z}_{n_1 n_2} \cong \mathbb{Z}_{n_1} \times \mathbb{Z}_{n_2}$, st leidub bijektiivne $f: \mathbb{Z}_{n_1 n_2} \rightarrow \mathbb{Z}_{n_1} \times \mathbb{Z}_{n_2}$, nii et $f(x + y) = f(x) + f(y)$ ja $f(x \cdot y) = f(x) \cdot f(y)$ iga $x, y \in \mathbb{Z}_{n_1 n_2}$ korral.

Tõestus. Defineerime $f(x) = (x \bmod n_1, x \bmod n_2)$. On selge, et f säilitab tehted ja $|\mathbb{Z}_{n_1 n_2}| = |\mathbb{Z}_{n_1} \times \mathbb{Z}_{n_2}|$, mistõttu piisab kui näitame, et f on injektiivne. Tingimusest $(n_1, n_2) = 1$ saame, et leiduvad $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}$, nii et $\alpha n_1 + \beta n_2 = 1$. Defineerime $g: \mathbb{Z}_{n_1} \times \mathbb{Z}_{n_2} \rightarrow \mathbb{Z}_{n_1 n_2}$ järgmiselt:

$$g(x_1, x_2) = \beta n_2 x_1 + \alpha n_1 x_2 \pmod{n_1 n_2} .$$

Olgu $x \in \mathbb{Z}_{n_1 n_2}$, $x \bmod n_1 = x + c_1 n_1$, ja $x \bmod n_2 = x + c_2 n_2$. Siis:

$$\begin{aligned} g(f(x)) &= \beta n_2 (x + c_1 n_1) + \alpha n_1 (x + c_2 n_2) \pmod{n_1 n_2} \\ &= (\alpha n_1 + \beta n_2)x + n_1 n_2 \cdot (\dots) \pmod{n_1 n_2} = x . \quad \square \end{aligned}$$

Järeldus1: RSA korrektsus

Teoreem (RSA korrektsus). Olgu $e \cdot d \equiv 1 \pmod{\varphi(n)}$ ja $n = p \cdot q$, kus p ja q on erinevad algarvud. Siis iga $x \in \mathbb{Z}_n$ korral:

$$x^{ed} \equiv x \pmod{n} .$$

Tõestus. Vastavalt Hiina jäägiteoreemile piisab, kui näidata, et $x^{ed} \equiv x$ kehtib ringis $\mathbb{Z}_{n_1} \times \mathbb{Z}_{n_2}$. Olgu (x_1, x_2) selle ringi suvaline element. Siis

$$\begin{aligned} (x_1, x_2)^{ed} &= (x_1^{ed} \pmod{p}, x_2^{ed} \pmod{q}) \\ &= (x_1^{1+c\varphi(n)} \pmod{p}, x_2^{1+c\varphi(n)} \pmod{q}) \\ &= (x_1 \cdot x_1^{(p-1)c(q-1)} \pmod{p}, x_2 \cdot x_2^{(q-1)c(p-1)} \pmod{q}) \\ &= (x_1, x_2) , \end{aligned}$$

sest Fermat' teoreemi tõttu $x_1^{(p-1)} \pmod{p} = 1$ kui $x_1 \neq 0$ (ja 0 kui $x_1 = 0$) ning $x_2^{(q-1)} \pmod{q} = 1$ kui $x_2 \neq 0$ (ja 0 kui $x_2 = 0$). $\square$

Järeldus 2: Võrrandite lahendamine

Kui $(n_1, n_2) = 1$, siis iga $a \in \mathbb{Z}_{n_1}$ ja $b \in \mathbb{Z}_{n_2}$ korral on võrrandisüsteemil

$$\begin{cases} x \pmod{n_1} = a \\ x \pmod{n_2} = b \end{cases}$$

parajasti üks lahend x vahemikus $\{0, \dots, n_1 n_2 - 1\}$.

Näiteülesanne. Leia võrrandisüsteemi kõik lahendid vahemikus $[0 \dots 21]$:

$$\begin{cases} x \equiv 2 \pmod{3} \\ x \equiv 6 \pmod{7}. \end{cases}$$

Lahendus. Et $(-2) \cdot 3 + 1 \cdot 7 = 1$, siis saame Hiina jäägiteoreemist, et $x \equiv 7 \cdot 2 + (-2) \cdot 3 \cdot 6 \equiv 20 \pmod{21}$, millest järeldub, et $x = 20$ on ainus lahend vahemikus $[0 \dots 21]$.

Järeldus3: Ruutjuured

Teoreem. Ringis $\mathbb{Z}_{pq}$ (kus p ja q on paaritud algarvud) on elemendil $a \in \mathbb{Z}_{pq}^*$ parajasti neli ruutjuurt.

Tõestus. Piisab kui näidata, et nii on ringis $\mathbb{Z}_p \times \mathbb{Z}_q$. Lihtne on näha, et

$$(\mathbb{Z}_p \times \mathbb{Z}_q)^* = \mathbb{Z}_p^* \times \mathbb{Z}_q^* .$$

Olgu $(x_1, x_2) \in \mathbb{Z}_p \times \mathbb{Z}_q$ ja $(x_1, x_2)^2 = (x_1^2, x_2^2) = (a \bmod p, a \bmod q)$. Piisab kui näitame, et võrrandil $x^2 = a$ on ringides $\mathbb{Z}_p$ ja $\mathbb{Z}_q$ parajasti kaks lahendit. Oletame, et ringis $\mathbb{Z}_p$ nimetatud võrrandil kaks lahendit x ja y , st $x^2 - y^2 = (x - y)(x + y) \equiv 0 \pmod{p}$. Et p on algarv, siis nullitegurid puuduvad ja üks teguritest peab olema null. Seega $x = \pm y$, millest järeldub, et võrrandil $x^2 = a$ on *ülimalt kaks* lahendit.

Teiselt poolt, kui $x^2 = a$, siis alati ka $(-x)^2 = a$. Kui $p > 2$, siis $x \not\equiv -x$, mistõttu lahendeid on *vähemalt kaks*. $\square$

Miller-Rabini testi korrektsus I

Teoreem 3 *Kui p on paaritu algarv ja $\alpha \geq 2$, siis multiplikatiivne rühm $\mathbb{Z}_{p^\alpha}^*$ (milles on $\varphi(p^\alpha) = p^{\alpha-1}(p-1)$ elementi) on tsükliline.*

Tõestus. Olgu g_0 tsüklilise rühma $\mathbb{Z}_p^*$ moodustaja. Kui $g_0^{p-1} \not\equiv 1 \pmod{p^2}$, siis võtame $g = g_0$, vastasel juhul olgu $g = g_0(p+1)$. Näitame, et g on rühma $\mathbb{Z}_{p^\alpha}^*$ moodustaja. Kõigepealt paneme tähele, et mõlemal juhul kehtivad seosed:

$$(I) \ g \equiv g_0 \pmod{p}, \quad \text{ja} \quad (II) \ g^{p-1} = 1 + g_1 p,$$

kus $(g_1, p) = 1$. Tõepoolest, kui $g_0^{p-1} \not\equiv 1 \pmod{p^2}$, siis $g^{p-1} \not\equiv 1 \pmod{p^2}$, sest siis peaks olema ka $(p+1)^{p-1} \equiv 1 \pmod{p^2}$, mis viiks vastuolule. Oletame nüüd, et mingi j korral:

$$g^j \equiv 1 \pmod{p^\alpha}. \tag{5}$$

Kõigepealt näitame, et $(p - 1) \mid j$. Tõepoolest, olgu $j = j_1 \cdot (p - 1) + r$, kus $r < p - 1$. Siis seostest (I), (5), ja Fermat' teoreemist tulenevalt:

$$g^j \bmod p = g_0^j \bmod p = g_0^r \bmod p = 1 ,$$

millest g_0 primitiivsuse tõttu $r = 0$. Seega $j = (p - 1) \cdot j_1$ mingi j_1 korral ja seega eesldusest (5) tulenevalt:

$$g^j = (1 + g_1 p)^{j_1} \equiv 1 \pmod{p^\alpha} . \quad (6)$$

Samas $(1 + g_1 p)^{j_1} = 1 + g_1 j_1 p + c p^2$. Seosest (6) järeldeb, et $g^j \bmod p^\beta = 1$ iga $\beta \leq \alpha$ korral. Olgu m suurim astendaja, mille korral $p^m \mid j_1$, st $j_1 = j_2 \cdot p^m$ ja $(j_2, p) = 1$. Kui oleks $m < \alpha - 1$, siis järelikult $m + 2 \leq \alpha$ ja seega (võttes $\beta = m + 2$), saame

$$\begin{aligned} (1 + g_1 p)^{j_1} \bmod p^{m+2} &= [1 + g_1 j_2 p^{m+1} + c' \cdot p^{m+1}] \bmod m + 2 \\ &= 1 + g_1 j_2 p^{m+1} = 1 , \end{aligned}$$

millest järeldub, et $g_1 j_2 p^{m+1} \equiv 0 \pmod{p^{m+2}}$. See on aga vastuolus seostega $(g_1, p) = (j_2, p) = 1$ ja seetõttu viib oletus $m < \alpha - 1$ vastuolule. Järelikult $m \geq \alpha - 1$ ja seega

$$\phi(p^\alpha) = p^{\alpha-1}(p-1) \mid j .$$

Seega on g tõepoolest primitiivne ja $\mathbb{Z}_{p^\alpha}^* = \langle g \rangle$. $\square$

Miller-Rabini testi korrektsus II

Teoreem 4 *Ükski Carmichaeli arv ei ole algarvu aste.*

Tõestus. Olgu $n = p^k$ (kus p on algarv ja $k \geq 2$) Carmichaeli arv. Olgu g multiplikatiivse rühma $\mathbb{Z}_n^*$ moodustaja. Et $g^{n-1} \bmod n = 1$, siis järelikult peaks $n - 1$ jaguma g järguga $\phi(n) = p^{k-1}(p - 1)$. Kuid siis jaguvad nii n kui $n - 1$ arvuga p , mis ei ole võimalik. $\square$

Miller-Rabini testi korrektsus III

Teoreem 5 Kui n on algarv, $n - 1 = 2^k \cdot m$ ja m on paaritu, siis iga $a \in \{1, \dots, n - 1\}$ korral kas $a^m \equiv 1 \pmod{n}$ või leidub $0 < i < k$, nii et $a^{2^i m} \equiv -1 \pmod{n}$.

Tõestus. Kui $a^m \not\equiv 1 \pmod{n}$, siis $a^{n-1} \equiv 1 \pmod{n}$ tõttu (Fermat' teoreem!) saame, et leidub $0 < i < k$, nii et $a^{2^i m} \pmod{n} \neq 1$ ja $a^{2^{i+1} m} \pmod{n} = 1$. Kui teine eeldus ei kehtiks, siis võttes $b = a^{2^i m} \pmod{n}$ saame, et ka $b \not\equiv \pm 1 \pmod{n}$, kuid $b^2 \equiv 1 \pmod{n}$. Seega oleks b mittetrivialne ühejuur, mis aga ei saa eksisteerida kui n on algarv. $\square$

Miller-Rabini testi korrektsus III

Teoreem 6 Olgu n kordarv, kuid mitte Carmichaeli arv, $n - 1 = 2^k \cdot m$ ja m on paaritu. Kui mingi $1 < a < n$ korral kas $a^m \equiv 1 \pmod{n}$ või leidub $0 < i < k$, nii et $a^{2^i m} \equiv -1 \pmod{n}$; siis $a^{n-1} \equiv 1 \pmod{n}$.
(Tõestus triviaalne)

Miller-Rabini testi korrektsus IV

Teoreem 7 Olgu n Carmichaeli arv, $n - 1 = 2^k \cdot m$ ja m on paaritu. Siis Miller-Rabini test on korrektne tõenäosusega vähemalt $\frac{1}{2}$.

Tõestus. Olgu $t = \max\{0 \leq i < k \mid \exists a \in \mathbb{Z}_n^* : a^{2^i m} \equiv -1 \pmod{n}\}$ (võtame $t = 0$ kui sellist i -d ei leidu!) ja

$$B_t = \{a \in \mathbb{Z}_n^* : a^{2^t m} \equiv \pm 1 \pmod{n}\} .$$

Kui $a \notin B_t$, siis selle a korral Miller-Rabini test väljastab "kordarv". Definitsiooni tõttu kas $t = 0$ või eksisteerib $a \in \mathbb{Z}_n^*$ nii et $a^{2^t m} \equiv -1 \pmod{n}$.

Et n ei saa olla algarvu aste, siis on võimalik leida tegurid $n = cd$, kus $3 \leq c, d < n$ ja $(c, d) = 1$ ja seega:

- Juhul $t = 0$ saame Hiina jäägiteoreemist, et leidub $b \in \mathbb{Z}_n^*$, nii et

$$\begin{aligned} b &\equiv 1 \pmod{c} \\ b &\equiv -1 \pmod{d} . \end{aligned}$$

Et nii 1 kui -1 on pööratavad elemendid, siis ka $b \in \mathbb{Z}_n^*$. Samal ajal aga

$$\begin{aligned} b^{2^t m} &\equiv 1^m \equiv +1 \pmod{c} \\ b^{2^t m} &\equiv (-1)^m \equiv -1 \pmod{d} . \end{aligned}$$

Siit tuleneb, et $b^{2^t m} \not\equiv \pm 1 \pmod{n}$ ja seega $b \notin B_t$.

- Juhul $a^{2^t m} \equiv -1 \pmod{n}$ järeldeb Hiina jäägiteoreemist, et leidub $b \in \mathbb{Z}_n$ nii et

$$\begin{aligned} b &\equiv a \pmod{c} \\ b &\equiv 1 \pmod{d} . \end{aligned}$$

Et nii a kui 1 on pööratavad elemendid, siis ka $b \in \mathbb{Z}_n^*$. Samal ajal aga

$$\begin{aligned} b^{2^t m} &\equiv a^{2^t m} \equiv -1 \pmod{c} \\ b^{2^t m} &\equiv 1^{2^t m} \equiv +1 \pmod{d} . \end{aligned}$$

Siit tuleneb, et $b^{2^t m} \not\equiv \pm 1 \pmod{n}$ ja seega $b \notin B_t$.

Lihtne on veenduda, et B_t on rühma $\mathbb{Z}_n^*$ alamrühm ja seega $\frac{|B_t|}{|\mathbb{Z}_n^*|} \leq \frac{1}{2}$. $\square$

RSA praktiline kasutamine: nõrgad protokollid

Parim teadaolev tegurdamisalgoritm töötab ajas $e^{(c+o(1)) \cdot \sqrt[3]{|n|} \cdot \log^{2/3}|n|}$
(nn. *General Number Field Sieve*)

Järgnevalt näitame, et RSA kasutamisel tuleb olla väga ettevaatlik.

Meie ülesanne on koostada salastatud sõnumivahetuse süsteem, kus kasutajatel on võimalik üksteisele saata salajasi sõnumeid.

Näitame, et:

- Igal kasutajal peab olema eraldi moodul n . Ühise mooduli kasutamine on ebaturvaline.
- Kui avalik astendaja e on väike, siis $E_{n,e}(x) = x^e \pmod n$ on krüpteerimisfunktsioonina ebaturvaline.

Ühise mooduliga protokoll

Kasutajal A on avalik e_A ja salajane d_A , nii et $e_A d_A \equiv 1 \pmod{\varphi(n)}$.

Kasutajal B on avalik e_B ja salajane d_B , nii et $e_B d_B \equiv 1 \pmod{\varphi(n)}$.

Simmons'i rünne: Kui $(e_A, e_B) = 1$ (täiesti võimalik juhtum!) kui üks ja sama sõnum m saadetakse kasutajatele A ja B , siis ründajal on olemas $y_A = m^{e_A} \pmod{n}$ ja $y_B = m^{e_B} \pmod{n}$.

Teame, et leiduvad täisarvud α ja β , nii et $\alpha e_A + \beta e_B = 1$. Üks arvudest α, β peab olema negatiivne. Eeldame, et $\alpha = -|\alpha|$.

Ründaja arvutab esmalt $y_A^{-1} \pmod{n}$ ja seejärel:

$$\left[y_A^{-1} \right]^{|\alpha|} \cdot [y_B]^\beta = m^{\alpha e_A} \cdot m^{\beta e_B} = m^{\alpha e_A + \beta e_B} = m .$$

Tegurdamine ühejuurte abil

Näitame, et kui on teada $b \neq \pm 1$, nii et $b^2 \equiv 1 \pmod{n}$ (kus $n = pq$), siis saab arvu n tegurdada.

Seosest $b^2 = 1$ järeldeb, et $(b + 1)(b - 1) = 0 \pmod{n}$. Kuna $b \neq \pm 1$, siis ei ole kumbki sulg kongruentne nulliga ja seega on mõlemad sulud nullitegurid.

Et sulgude korrutis jagub $n = pq$ -ga, kuid kumbki sulg ei jagu n -ga, siis üks sulg jagub p -ga ja teine q -ga.

Seega, $(b + 1, n) \in \{p, q\}$ ja ühekordsest suurima ühisteguri leidmisest piisab n tegurdamiseks.

Ühejuurte leidmine korrektse võtmepaari (e, d) abil

Näitame, et kui kasutajal on võtmepaar e, d , nii et $ed \equiv 1 \pmod{\varphi(n)}$, siis saab kasutaja kui tahes suure tõenäosusega leida mittetriviaalse ühejuure ja seega tegurdada avalikku moodulit n .

Juure leidmine (DeLaurentis): Olgu $ed - 1 = c \cdot \varphi(n) = 2^k \cdot \ell$, kus ℓ on paaritu arv.

- Vali juhuslikult $a \in \{2, \dots, n - 2\}$, nii et $(a, n) = 1$.
- Leia vähim $j > 0$, nii et $a^{2^j \ell} = 1$. (Leidub, sest $2^k \ell$ jagub $\varphi(n)$ -ga).
- Võtame $b = a^{2^{j-1} \ell}$. Kui $b \neq -1$, siis väljasta b , muidu korda protseduuri.

Saaab näidata, et igas tsüklis leitakse mittetriviaalne juur tõenäosusega $\frac{1}{2}$.

2004 – Alexander May näitas efektiivse deterministliku protseduuri!

Teise kasutaja salajase astendaja leidmine

Näitame efektiivse deterministliku protseduuri, kuidas kasutaja B võtme-paariga (e_2, d_2) saab leida teise kasutaja A salajase astendaja d_1 avaliku astendaja e_1 abil.

Piisab, kui leida t , nii et $(e_1, t) = 1$ ja $t = c \cdot \varphi(n)$. Tõepoolest, kuna $\alpha e_1 + \beta t = 1$ mingite $\alpha, \beta \in \mathbb{Z}$ korral, siis järelikult $\alpha e_1 = 1 - \beta c \varphi(n) \equiv 1 \pmod{\varphi(n)}$. Ründaja toimib järgmiselt:

- Leiab $f = (e_1, e_2 d_2 - 1)$ kasutades Eukleidese algoritmi.
- Võtab $t = \frac{e_2 d_2 - 1}{f}$.

On tõenäoline (vt järgmine slaid), et $(e_1, t) = 1$. Definitsiooni järgi $(e_1, \varphi(n)) = 1$. Kuna $f \mid e_1$, siis ka $(f, \varphi(n)) = 1$. Kuid $ft = e_2 d_2 - 1 = j \cdot \varphi(n)$, millest järeldub, et $\varphi(n) \mid t$. Seega on vajalike omadustega t leitud.

Teise kasutaja salajase astendaja leidmine: II

Tegelikult ei ole alati $(e_1, t) = 1$ ja seetõttu ei tööta murdmisalgoritm alati.

Näiteks kui $n = 41 \cdot 5 = 205$, siis $\varphi(n) = 160$.

Võttes $e_1 = 3$, saame et $d_1 = 107$; ja $e_2 = 11$, saame et $d_2 = 131$.

Nüüd $e_2 d_2 - 1 = 1440 = 9 \cdot 160$. Seega $f = (e_1, e_2 d_2 - 1) = (3, 9 \cdot 160) = 3$ ja $t = \frac{e_2 d_2 - 1}{f} = 9 \cdot 160 / 3 = 3 \cdot 160$.

Seega, $(e_1, t) = 3 \neq 1$.

Väike astendaja e

Kasutajatel A , B ja C olgu vastavalt RSA moodulid n_1 , n_2 ja n_3 . Avalik astendaja on kõigil $e = 3$. Oletame, et üks ja sama sõnum m saadetakse korraga kõigile kolmele kasutajale ja ründaja saab kätte kõik krüptogrammid:

$$y_A = m^3 \pmod{n_1}, \quad y_B = m^3 \pmod{n_2}, \quad y_C = m^3 \pmod{n_3} .$$

Ründaja toimib järgmiselt: Kui $(n_i, n_j) \neq 1$, siis ründaja tegurdab n_i , leiab salajase võtme d_i ja dekrüpteerib sõnumi m . Kui kolm moodulit n_1, n_2, n_3 on paarikaupa ühistegurita, siis vastane leiab $x \in \mathbb{Z}_{n_1 n_2 n_3}$, nii et

$$\begin{cases} x \equiv y_A & (\text{mod } n_1) \\ x \equiv y_B & (\text{mod } n_2) \\ x \equiv y_C & (\text{mod } n_3) \end{cases}$$

Kuna $m < \min\{n_1, n_2, n_3\}$, siis $m^3 < n_1 n_2 n_3$, mistõttu m^3 on samuti kongruenside süsteemi lahend hulgas $\mathbb{Z}_{n_1 n_2 n_3}$. Hiina jäägiteoreemi tõttu $x = m^3$. Seega piisab m leidmiseks, kui leida $\sqrt[3]{x}$, mis on lihtne!

Väike astendaja d

RSA algoritmi praktilistes rakendustes võib tekkida kiusatus valida d väike.

Selgub, et liiga väike d on ebaturvaline:

d leidmine (M.Wiener): Kui $q < p < 2q$ ja $d < \frac{1}{3}n^{1/4}$, siis paarist (n, e) (kus $ed \equiv 1 \pmod{\varphi(n)}$) saab efektiivselt arvutada d .

Kui n on 1024-bitine, siis d peaks olema vähemalt 256-bitine.

Lahtine probleem: Kui $d < n^{0.5}$, kas siis alati saab efektiivselt leida d ?

Homomorfsus

RSA krüpteerimisalgoritmil on järgmine omadus:

$$\begin{aligned} E(m_1 m_2) &= (m_1 m_2)^e \pmod n = m_1^e \cdot m_2^e \pmod n \\ &= E(m_1) \cdot E(m_2) \pmod n . \end{aligned}$$

Näiteks:

$$E(2m) = E(2) \cdot E(m) \pmod n ,$$

mistõttu saab krüptogrammist $E(m)$ ilma privaativõtmeta efektiivselt koostada krüptogrammi $E(2m)$.

Homomorfisuse kuritarvitamine: näide

Olgu meil server, kellel on avalik võti (e, n) .

Kasutajad saadavad serverile krüpteeritud sõnumeid $E(m)$, kusjuures m esimene bitt peab olema 1.

Vastasel korral saadab server kasutajale veateate.

Nõrkus: Serveriga suheldes, saab dekrüpteerida suvalise krüptogrammi $E(m)$.

Homomorfisuse kuritarvitamine: näide

Saadame serverile $E(m)$ ja saame teada, kas m on paaris või paaritu.

Arvutame ja saadame serverile $E(2m) = E(2) \cdot E(m)$.

Kui $m < \frac{n}{2}$, siis $2m < n$ ja $2m \bmod n$ on paaris ja saame veateate.

Kui $\frac{n}{2} \leq m < n$, siis $n \leq 2m < 2n$ ja $2m \bmod n = 2m - n$ on paaritu, sest n on paaritu ja $2m$ paaris. Seega, me ei saa veateadet!

Seega, me saame teada, kummas vahemiku $[0 \dots n - 1]$ pooles asub m .